

институте государства и права РАН) // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 92-100 ; Rossiyskoe zakonodatelstvo i Yevropeyskaya konventsiya o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod (Obzor materialov Nauchno-prakticheskoy konferentsii v institute gosudarstva i prava RAN) // Gosudarstvo i pravo. – 1997. – № 5. – S. 92-100.

26. Щербаков Н. В. Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции (Обзор материалов «круглого стола») / Н. В. Щербаков, Е. Г. Лукьянова, Е. В. Скурко // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 86-93 ; Shcherbakov N. V. Pravovaya sistema Rossii v usloviyakh globalizatsii i regionalnoy integratsii (Obzor materialov «kruglogo stola») / N. V. Shcherbakov, Ye. G. Lukyanova, Ye. V. Skurko // Gosudarstvo i pravo. – 2004. – № 12. – S. 86-93.

27. Чиркин В. Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт / В. Е. Чиркин. – Москва : Зерцало, 1998 – 448 с. ; Chirkin V. Ye. Konstitutsionnoe pravo: Rossiya i zarubezhnyy opyt / V. Ye. Chirkin. – Moskva : Zertsalo, 1998 – 448 s.

28. Конституція України 1996 року: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 ; Konstytutsiia Ukrainy 1996 roku: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141

D. P. Martynovskiy

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS: TO DETERMINATION OF HISTORICAL, LEGAL, AND CONSEQUENT ASPECTS AND EVOLUTION

The article is devoted to the study of historical, legal and conceptual aspects of the definition of international legal standards, as well as the evolution of their formation at the international and national levels.

Key words: *standard, legal standard, human rights and freedoms; international legal standards; international law; international relations; constitutional law of states; national constitutional law.*

УДК 342.1:351.85

О. В. Єпіфанов

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення та реалізації охорони культурної спадщини як інституту конституційного права.

Проаналізовано модель конституційно-правового регулювання охорони культурної спадщини, надано теоретико-методологічну оцінку юридичного змісту поняття «культурна спадщина» у контексті особливостей розвитку сучасного європейського конституціоналізму.

Ключові слова: *культурна спадщина, імплементація, конституційно-правові стандарти, правова охорона, конституційне право.*

Постановка проблеми. Охорона та збереження матеріальних свідчень минулих історичних епох нині постає поруч з такими глобальними проблемами, як екологічна, енергетична, продовольча, а також є одним із пріоритетних напрямів культурної політики усіх держав світу. Набуття Україною незалежності сприяло динамічному

розвитку нормативно-правової основи щодо культурної спадщини, створенню та закріпленню системи публічного адміністрування в цій сфері. Ставлячи за мету досягнення світових стандартів з охорони та збереження її матеріальних об'єктів, Україна вдосконалює пам'яткоохоронне законодавство, проте й нині воно відрізняється своєю незавершеністю, фрагментарністю та недосконалістю.

Конституційно-правове регулювання охорони та збереження культурної спадщини в країні має тривалу історію, впродовж якої відбувалася еволюція його механізму, форм і методів регулятивного впливу на правові відносини у зазначеній сфері, повноважень суб'єктів правовідносин, удосконалювалася функціональна діяльність держави з метою підвищення його ефективності, забезпечення прав громадян на вільний доступ до об'єктів цієї спадщини. Однак, наявні чисельні недоліки та колізії цього регулювання, пасивне ставлення до культурної спадщини з боку населення можуть призвести до найбільш негативних наслідків, зокрема втрати чи знищення ряду таких об'єктів в Україні. У цьому контексті вбачається, що у сучасній правовій державі охорона культурної спадщини в частині її принципів, стандартів та об'єктивації у формі культурних прав людини і громадянина має знаходити відображення саме на конституційно-правовому рівні з подальшим розвитком та деталізацією на рівні спеціальних галузей національної системи права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що зазначена проблематика досить ретельно розглядається у конституційно-правовій літературі. Зокрема можна відзначити праці М. О. Баймуратова, Ю. О. Волошина, О. В. Зайчука, Б. Я. Кофмана, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та інших дослідників.

Водночас ще не вироблено концептуальні підходи до визначення оптимальної моделі комплексної імплементації міжнародно-правових стандартів охорони культурної спадщини на тлі інтенсифікації впровадження європейських правових стандартів до національної системи конституційного права, а крім того – потребує ретельного дослідження важливе теоретико-методологічне питання про вплив конституційних стандартів охорони культурної спадщини на подальший розвиток спеціально-правового галузевого регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією державної культурної політики.

Викладення основного матеріалу. На сучасному етапі українське суспільство знаходиться у стані всебічної модернізації конституційного ладу з метою модернізації правового регулювання суспільних відносин, удосконалення механізмів забезпечення конституційних прав громадян, адаптації національної правової системи до європейської політико-правової моделі соціуму.

У цьому контексті вбачається, що у сучасній правовій державі охорона культурної спадщини в частині її принципів, стандартів та об'єктивації у формі культурних прав людини і громадянина має знаходити відображення саме на конституційно-правовому рівні з подальшим розвитком та деталізацією на рівні спеціальних галузей національної системи права, а тому відповідні питання потребують як належної регламентації у чинному профільному законодавстві, так і посилення практичних механізмів реалізації конституційно-правових принципів охорони культурної спадщини.

Головною метою в сфері охорони культурної спадщини у сучасних умовах сприйняття європейських правових стандартів та конституційної модернізації національної правової системи, як вбачається, є створення умов для організаційно-правового, фінансово-економічного та науково-виробничого забезпечення охорони культурної спадщини в інтересах динамічного соціально-економічного, культурного та

духовного розвитку суспільства.

На конституційно-правовому рівні інститут охорони культурної спадщини при цьому слід невід'ємно розглядати у контексті забезпечення конституційних культурних прав людини та громадянина.

У правовій доктрині визначення культурних прав виникло як продовження й поглиблення загальної концепції прав людини й широко використовується на сучасному етапі не лише світовою культурно-мистецькою громадськістю, а й такими авторитетними міжнародними організаціями, як, наприклад ЮНЕСКО [1, с. 24].

Більше того, культурні права виокремлюються в якості самостійного об'єкта правової охорони у цілому комплексі універсальних міжнародних договорів, що пройшли конституційно-правову процедуру ратифікації та є невід'ємною частиною національної системи права України.

Так, згідно ст. 27 Загальної декларації прав людини, кожен має право вільно брати участь у культурному житті своєї спільноти, користуватися здобутками мистецтва та науковими досягненнями, кожен має право на захист своїх моральних і матеріальних інтересів, які випливають із його авторства наукових, літературних чи мистецьких творів [2].

У відповідності до ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, держави, що беруть участь у даному Пакті, визнають право кожної людини на: а) участь у культурному житті; б) користування результатами наукового прогресу і їхнього практичного застосування; в) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними або художніми працями, автором яких він є [3].

Згідно ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, у тих країнах, де існують етнічні, релігійні і мовні меншості, особам, що належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою [4].

Відповідно до положень ст. 5 Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, право на рівну участь у культурній діяльності, розвиток власної культури є правом і обов'язком кожного народу [5].

Водночас у вітчизняній науковій літературі теоретико-правової та конституційно-правової спрямованості немає уніфікованої позиції як щодо самого визначення конституційних культурних прав людини і громадянина, так і щодо їх змістовного обсягу.

Так, О. Ф. Скакун визначає культурні права як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участь у подальшому їх розвитку [6, с. 114].

Водночас П. М. Рабінович зазначає, що серед класифікації людських прав, яка була в свій час запропонована, на рівні з фізичними, особистими правами стоять і культурні права, реалізація яких задовольняє потреби людини у доступі до культурних надбань свого народу та інших народів у її самореалізації шляхом створення різноманітних цінностей культури [7, с. 78].

Ю. Соколенко до культурних прав і свобод людини відносить право на освіту (дошкільну, загальну середню, позашкільна освіта, професійно-технічну та вищу) [8, с. 28].

На погляд І. Шумака, нечіткість системи культурних прав і свобод людини обумовлена тим, що конституційні права людини реалізуються у певних сферах

суспільного життя, котрі часто взаємно перетинаються [9, с. 86].

У будь-якому випадку, безсумнівно, що у сучасних умовах розвитку універсального та, зокрема, європейського конституціоналізму достатньо важливе місце в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина займають саме культурні права і свободи, які ще іноді визначають як духовні або ідеологічні права і свободи [9, с. 87].

Така множинна назва цієї групи прав і свобод, як вбачається, є виправданою з огляду на те, що реалізація культурних прав сприяє духовному розвитку особи та формуванню національної ідеології як суспільного феномена.

При цьому на сучасному етапі цивілізаційного розвитку українського суспільства культурним правам належить далеко не остання роль, про що свідчить ряд нормативно-правових актів, які визначають культурні права і свободи людини.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає фундаментальні засади визначення та реалізації культурних прав і свобод людини, є Конституція України [10].

Згідно зі ст. 54 Конституції України, кожна людина має право на вільний і всебічний розвиток своєї особистості; кожен має право користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; держава гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [10].

Конституційні норми деталізуються у спеціальному профільному законодавстві України про культуру, яке має на меті забезпечення реалізації і захист відповідних конституційних прав громадян України, створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них.

Таким чином, поняття «культурні права» у чинному законодавстві визначаються, перш за все, у вузькому сенсі як «права у сфері культури», реалізація яких насамперед покладається на органи державного управління спеціальної компетенції.

В той же час, В. В. Зуй визначає культурні права як «права громадян у галузі культури» [11, с. 52], але при цьому слід враховувати, що системі культури притаманна сукупність однорідних (або близьких) видів культурної діяльності, які самі по собі становлять окремі галузі, які розрізняються залежно від способу й характеру такої діяльності.

Виходячи з подібного методологічного підходу, побудованого на системно-структурному принципі класифікації, окремими галузями культури як об'єкту конституційно-правового регулювання та охорони, слід вважати:

а) мистецтво (театральне, музичне, хореографічне, образотворче, декоративно-прикладне, естрадне, циркове);

б) культурні послуги населенню (клубна, бібліотечна музейна справа);

в) гастрольна діяльність, кінематографія, телебачення й радіомовлення, видавнича справа, поліграфія та книготоргівля;

г) пам'ятки історії й культури, причому у даному випадку йдеться саме про спеціальний об'єкт конституційно-правового регулювання, який можна комплексно визначити як «охорона культурної спадщини», тобто, іншими словами, охорона культурної спадщини є одним з найважливіших напрямів забезпечення конституційних культурних прав людини і громадянина.

Отже, у контексті конституційного забезпечення прав і свобод громадян, як

здається, більш оптимальним є застосування поняття «сфера культури» замість «галузь культури», оскільки охорона культурної спадщини якраз і є однією з галузей культурної політики держави, основоположні засади якої встановлюються на конституційно-правовому рівні.

Розширений перелік культурних прав і свобод людини, у тому числі – пов'язаних з необхідністю збереження культурної спадщини для теперішнього та майбутніх поколінь, визначено в Законі України «Про культуру» [12], а саме до таких прав і свобод відносяться:

- а) свобода творчості;
- б) вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійне розпорядження своїм твором;
- в) провадження творчої діяльності самостійно або з використанням будь-яких форм посередництва;
- г) створення закладів культури недержавної форми власності різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм;
- д) об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, центри, фонди, асоціації, інші громадські організації у сфері культури; збереження, розвиток, пропагування культурної, мовної самобутності, традицій, звичаїв та обрядів; захист прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав; доступ до культурних цінностей, культурної спадщини і культурних благ;
- д) здобуття культурно-мистецької освіти;
- є) інші права, передбачені чинним законодавством.

Крім того ЗУ «Про культуру» встановлює систему організаційно-компетенційних заходів гарантування прав громадян у сфері культури підвищення культурного рівня, створення умов для творчого розвитку особистості, доступності освіти у сфері культури, естетичного виховання громадян, а також підтримки вітчизняного виробника у сфері культури і розвитку міжнародної культурної співпраці, що загалом віднесено до основних засад державної політики у сфері культури.

Специфічною особливістю чинного законодавства у сфері культури, що безпосередньо відображає принципову сутність європейського конституціоналізму та європейські правові цінності, є системне та послідовне гарантування права громадянам будь-якої національності зберігати, пропагувати і розвивати свою культуру, традиції, мову, обряди і звичаї, а також утворювати національно-культурні товариства (у тому числі з метою найповнішого забезпечення зберігання та розвитку національно-культурної спадщини. – Авт.).

В той же час, слід зазначити, що законодавчо гарантовані культурні права і свободи людини та громадянина є достатньо проблемними з точки зору їх практичної реалізації у суспільних відносинах на сучасному етапі державно-правового розвитку України, оскільки існуючий протягом багатьох років стан культурної сфери в Україні спричинив не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку і належної підтримки національної культури в цілому.

При цьому важливою обставиною є те, що протягом 2014-2017 рр. після Революції Гідності було зроблено перші кроки на шляху до адаптації сфери культури до нових соціально-економічних та суспільно-правових умов, а держава чи не вперше почала приділяти належної уваги питанням збереження національного культурного надбання, а саме, на наш погляд, можна відзначити такі основні напрями новітньої державної культурної політики України:

- розроблено і прийнято ряд нових нормативно-правових актів (зокрема доповнено та удосконалено визначення об'єктної характеристики культурної

спадщини. – Авт.);

- створено задовільні бюджетно-фінансові умови для функціонування закладів культури, підприємств, установ та організацій культурної сфери;

- відбулися помітні зміни в системі підготовки кадрів для закладів культури, у тому числі – в музейній галузі.

Втім, на сьогодні сфера культури й досі перебуває у стані, що не повною мірою задовольняє потреби культурного та духовного відродження українського народу, на що у значній мірі вплинула відсутність системної державної політики у культурній сфері протягом 2010-2014 рр., коли національна українська культура та відповідні об'єкти спадщини скоріше послідовно фактично знищувалися, ніж підтримувалися, особливо через катастрофічно низький рівень бюджетного фінансування культурної сфери у зазначений період сучасної української історії.

Зокрема, необхідно вказати на те, що наслідком подібного ставлення до культурної сфери стала відсутність достатніх умов для творчого розвитку особистості, забезпечення інформаційних потреб суспільства, організації змістовного дозвілля, недостатня початкова мистецька освіта, що реально обмежило конституційне право людини на задоволення культурних потреб, вільний розвиток особистості, а тому конституційно-правове регулювання у вказаній сфері потребує удосконалення та належного забезпечення на практично-праксіологічному рівні.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі конституційно-правового та міжнародно-правового розвитку більшість держав об'єднали зусилля з метою пошуку ефективних механізмів збереження культурної спадщини, питання захисту об'єктів культурної спадщини та забезпечення культурних прав особи та людства загалом стали безпосереднім предметом правового регулювання багатьох універсальних та регіональних міжнародних договорів, розроблених в Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованих установах, Ради Європи, нормотворчих інститутах Європейського Союзу тощо, причому через процедуру ратифікації цих договорів відбувається постійний процес конституціоналізації універсальних та регіональних міжнародно-правових стандартів у вказаній сфері.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2017 р.

Список використаної літератури:

1. Голуб Н. В. Україна та міжнародні організації : Інформаційно-довідкове видання / Н. В. Голуб, П. А. Клімкін. – Київ : Кондор, 2003. – 212 с. ; Holub N. V. Ukraine ta mizhnarodni orhanizatsii : Informatsiino-dovidkove vydannia / N. V. Holub, P. A. Klimkin. – Kyiv : Kondor, 2003. – 212 s.

2. Загальна декларація прав людини : Документ ГА ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 ; Zahalna deklaratsiia prav liudyny : Dokument HA OON vid 10 hrudnia 1948 r. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Документ ГА ООН від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042 ; Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava : Dokument HA OON vid 16 hrudnia 1966 r. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042

4. Міжнародний пакт про цивільні і політичні права : Документ ГА ООН від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 ; Mizhnarodnyi pakt pro tsyvilni i politychni prava : Dokument HA OON vid 16 hrudnia 1966 r. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043

5. Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації : Документ ООН від 7 березня 1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_105 ; Konventsiiia pro likvidatsiiu usikh form rasovoi dyskryminatsii : Dokument OON vid 7 bereznia 1966 r. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_105

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. : перекл. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с. ; Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : pidruch. : perekł. z ros. / O. F. Skakun. – Kharkiv : Konsum, 2001. – 656 s.

7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави та права : навч. посіб. - 9-те вид., зі змінами / П. М. Рабінович. – Львів : Край, 2007. – 192 с. ; Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii derzhavy ta prava : navch. posib. - 9-te vyd., zi zminamy / P. M. Rabinovych. – Lviv : Krai, 2007. – 192 s.

8. Соколенко Ю. Поняття культурних прав і свобод людини та громадянина / Ю. Соколенко // Право України. – 2005. – № 2. – С. 27-32 ; Sokolenko Yu. Poniattia kulturnykh prav i svobod liudyny ta hromadianyna / Yu. Sokolenko // Pravo Ukrainy. – 2005. – № 2. – S. 27-32.

9. Шумак І. Духовні права і свободи людини – права людини нового покоління / І. Шумак // Право України. – 2005. – № 2. – С. 84-88 ; Shumak I. Dukhovni prava i svobody liudyny – prava liudyny novoho pokolinnia / I. Shumak // Pravo Ukrainy. – 2005. – № 2. – S. 84-88.

10. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 ; Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.

11. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : конспект лекцій / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Харків, 1996. – 160 с.; Bytiak Yu. P. Administratyvne pravo Ukrainy : konspekt leksii / Yu. P. Bytiak, V. V. Zui. – Kharkiv, 1996. – 160 s.

12. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168 ; Pro kulturu : Zakon Ukrainy vid 14 hrudnia 2010 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2011. – № 24. – St. 168.

O. V. Yepifanov

THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE AS THE CONSTITUTIONAL LAW INSTITUTE: PROBLEMS OF DEFINITION AND REALIZATION

The article is devoted to research of problems of definition and realization of protection of cultural heritage as institute of constitutional law.

The model of the constitutional and legal regulation of the protection of cultural heritage is analyzed, the theoretical and methodological assessment of the legal content of the concept «cultural heritage» is given in the context of the peculiarities of the development of contemporary European constitutionalism.

Key words: *cultural heritage, implementation, constitutional law standards, legal protection, constitutional law.*

УДК 342.516

М. С. Пластун

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРОТИДІ КОРУПЦІЇ